

Олеся КУКА

біолог, фізіолог людини

Володимир ТУРЧИНОВСЬКИЙ

доктор філософії, викладач УКУ

КЛОНУВАННЯ: ЕКСПЕРИМЕНТИ НАД ГЕНОТИПОМ ЧИ НАД ГІДНІСТЮ?

Вступ

Минуле століття залишило глибокий і драматичний слід у людській історії. Драма, народжена вірою у всесильність інтелекту та абсолютність людської свободи, яка, здавалося б, підносить людину над сферою добра та зла, прокотилася болем через серця багатьох людей. Така омріяна всесильність і влада над світом здавалися все досяжнішими із стрімким поступом науково-технічних досягнень та розвитком нових технологій. Ментальність панування крок за кроком заповнювала людські душі й дедалі рельєфніше проступала як остаточна мета людського існування.

Серед цілої низки технологій, створених людським розумом, особливе місце займають біотехнології. Заворожуюча привабливість біотехнологій полягає в тому, що життя, здавалося б, починає втрачати ореол таїнственності, відкриваючи перед допитливим розумом науковця основні механізми існування та розвитку живого організму. Зростає переконаність у тому, що своєрідна автономія вітального принципу, який визначає динаміку та етапність розвитку кожного живого організму, відтепер може бути розірвана і внутрішньо модифікована відповідно до потреб чи побажань людини.

Підпорядковуючи собі живий і неживий світ, людина насправді готується до штурму ще одного бастіону, перемога над яким обіцяє відкрити небачені досі можливості та перспективи. Вона прагне здобути повний науковий та технологічний контроль не тільки над своїм власним життям, але й опанувати технології створення та конструювання нового людського життя. Здавалося би, що грандіозний позитивний результат, очікува-

ний від опанування людиною нових біотехнологій, є остаточним їх виправданням.

Чи це справді так? Чи ми повинні ставитися до клонування людини як до ще одного прикладу торжества людського розуму, що зробить наше життя кращим і комфортнішим, чи, можливо, вже сама робота над створенням технології клонування людини є свідченням драматичних змін у розумінні суті людської гідності, а, отже, і природи міжособових стосунків та моралі? Спробуймо відповісти на це запитання.

Нашу статтю ми розпочинаємо з розгляду основних біологічних та технологічних аспектів процедури клонування живого організму. У другій частині цієї праці увазі читача буде запропоновано філософський аналіз та оцінку клонування людини.

Загальні відомості про клон та клонування

Термін «клон» походить від грецького «κλών», що означає «паросток, пагін» і визначає потомство рослинного або тваринного організму, яке утворюється внаслідок вегетативного способу розмноження або шляхом нестатевого поділу клітин¹. А клонування — це метод отримання ідентичних потомків шляхом безстатевого розмноження.

У сучасній науці *клоном* називають сукупність клітин або організмів, які є генетично ідентичні між собою та генетично максимально близькі до оригіналу. Цим оригіналом може бути одна клітина або цілісний організм. А *клонування* — метод створення клонів шляхом перенесення генетичного матеріалу із однієї донорської клітини в яйцеклітину, власне ядро якої було попередньо зруйноване або видалене². При цьому донорською клітиною може бути ембріональна клітина або соматична (нестатева) клітина дорослого організму³.

Отож, клонуванням називають «одну з форм відтворення, в якій потомство не є результатом випадкового злиття спермато-

---

¹ Див.: Біологічний словник / Під ред. К. М. Ситника, В. О. Топачевського. — Київ: Гол. редакція Укр. рад. енциклопедії, 1986. — С. 280.

² Така яйцеклітина називається *енуклеарною*, а методи, які включають повне видалення ядерного матеріалу з яйцеклітини, — *енуклеацією*.

³ Див.: П. А. Гоголевский, В. М. Здановский. Клонирование // Проблемы репродукции. — 1998. — №3. — С. 11.

зоїда з яйцем, а є цілеспрямованим дублюванням генетичного матеріалу одиничного індивіда»⁴.

Для того, щоб краще зрозуміти суть процесу клонування, коротко розглянемо деякі біологічні поняття, що пов'язані з цим процесом.

Поняття тотіпотентності та диференціювання

Відомо, що в рослин (на відміну від тварин) під час клітинної спеціалізації (*диференціювання*)⁵ в процесі росту клітини не втрачають *тотіпотентних* властивостей (тобто не втрачають здатності реалізувати всю генетичну інформацію, яка закладена у ядрі і забезпечує розвиток до цілісного організму)⁶. Тому практично будь-яка рослинна клітина, яка в процесі диференціювання зберегла своє ядро, може дати початок новому організмові. Саме ця особливість рослинних клітин і лежить в основі багатьох методів генетики і селекції рослин.

А щодо клітин тварин, то вони в процесі диференціювання втрачають свою тотіпотентність.

Диференціювання клітин під час розвитку хребетних супроводжується інактивацією генів, які не працюють⁷. Тому клітини втрачають тотіпотентність, а диференціювання стає незворотним процесом. У кінцевому результаті в одних клітин стається повне репресування геному, в інших — більшою або меншою мірою деградує ДНК, а в деяких навіть руйнується ядро.

---

⁴ За даними звіту Ради з питань біоетики при президентові США. (Див.: The President's Council on Bioethics. Human Cloning and Human Dignity: An Ethical Inquiry // www.bioethics.gov (переклад авторів).

⁵ Диференціювання — процес, під час якого клітини набувають здатності виконувати певні специфічні функції. Це означає, що клітини під час цього процесу отримують певну спеціалізацію і стають спеціалізованими (нервові клітини, секреторні клітини, клітини крові і т. д.).

⁶ Тотіпотентна клітина здатна диференціюватися в будь-яку тканину або спеціалізовану клітину.

⁷ У зрілих клітинах (клітинах, що завершили розвиток) реалізовується інформація не всіх генів, а лише частини з них — так званих «працюючих генів» клітини, робота котрих необхідна для виконання спеціалізованої функції клітини.

Властиво, метод клонування і виник у результаті спроб довести, що ядра зрілих клітин містять всю інформацію, необхідну для кодування всіх ознак організму, і що спеціалізація клітин зумовлена «включенням» одних та «виключенням» інших генів, а не втратою деяких з них. Цей метод також наводить на думку про те, що в диференційованій клітині можливою є реактивація непрацюючих генів, якщо їх помістити у відповідне середовище.

Стовбурові клітини

Первинні клітини, здатні диференціюватися у різні типи клітин, які володіють тотіпотентними властивостями, називають *стовбуровими клітинами*.

Стовбурові клітини у великій кількості містяться в ембріонах на дуже ранніх стадіях їх розвитку. Як показали дослідження, для різних видів хребетних тварин (можемо навіть говорити про ссавців) ембріони зберігають тотіпотентність до різних стадій свого розвитку. Ці зародкові стовбурові клітини є універсальними. Людські ембріональні стовбурові клітини були виокремлені з ембріонів, створених *in vitro* (IVF) на стадії бластоцисти або із зародкових тканин плоду. Також існує можливість отримати людські ембріональні стовбурові клітини з клонованого ембріона. Для цього потрібно розділити клонований ембріон на стадії бластоцисти та виокремити стовбурові клітини.

У дорослому організмі людини і тварин поряд зі спеціалізованими клітинами містяться і малодиференційовані дорослі стовбурові клітини. Відомі тканинні стовбурові клітини, які при пошкодженні тканини певного органа мігрують до зони пошкодження. Ці клітини діляться та диференціюються і, таким чином, утворюють нову тканину в місці пошкодження. Окрім тканинних стовбурових клітин, існують стромальні стовбурові клітини кісткового мозку. І якщо перші (тканинні стовбурові клітини) використовуються для відновлення пошкоджених ділянок тільки в даному місці і для даних тканин, то стромальні клітини є універсальними. Вони із потоком крові мігрують до пошкодженого органа або тканини і під дією різних сигнальних речовин починають диференціацію, внаслідок якої утворюються потрібні спеціалізовані клітини.

Власне ці дорослі стовбурові клітини і можуть бути використані для клонування. Проте на сьогодні ще не повністю вивченим є потенціал цих клітин. До того ж, процес їх виділення та розмноження є досить складним.

Більшість науковців переконані, що стовбурові клітини (як ембріональні, так і дорослої людини) дають підставу сподіватися на розробку нових методів лікування від багатьох хвороб. Однак, як вказують члени Ради з питань біоетики при президентові США, дослідження стовбурових клітин перебуває на початковому етапі, і тому ще зарано говорити про те, котрий із підходів виявиться успішнішим і для яких хвороб.

Відмінності між статевим розмноженням та клонуванням

Для того щоб отримати організм, який був би повністю ідентичний якомусь певному організмові, потрібно, щоб генетична інформація матері без будь-яких змін була передана потомству. Проте при статевому розмноженні це неможливо, оскільки цьому перешкоджає мейоз⁸. Він відбувається під час дозрівання яйцеклітини. Внаслідок мейозу незріла яйцеклітина, яка має диплоїдний (подвійний) набір хромосом (це носії спадкової інформації) ділиться двічі, внаслідок чого виникають чотири клітини з гаплоїдним (одинарним) набором хромосом. Три з них деградують, а четверта, що містить великий запас поживних речовин, стає яйцеклітиною. Сама вона нездатна розвиватися в новий організм, бо містить гаплоїдний набір хромосом. Для такого розвитку необхідний процес запліднення, під час якого відбувається злиття гаплоїдного ядра яйцеклітини з гаплоїдним ядром сперматозоїда⁹. Утворюється зигота з диплоїдним набором хромосом, і це вже новий організм, який починає розвиватися. Зрозуміло, що цей новий організм буде мати ознаки, які визначатимуться взаємодією материнської та батьківської спадкової інформації. Саме тому мати не може бути повністю повторена в потомстві.

---

⁸ Мейоз — складний поділ ядра, який забезпечує зменшення кількості хромосом удвічі і притаманний усім організмам, яким властивий статевий тип розмноження (Див.: Біологічний словник... — С. 346.).

⁹ У процесі дозрівання сперматозоїда також відбувається мейоз, внаслідок чого з однієї диплоїдної клітини утворюються чотири гаплоїдні сперматозоїди.

Однак це є можливим при клонуванні (як безстатевому розмноженні). У цьому випадку всі гени дитини-клона беруться із соматичної клітини одного індивіда. Тому клон не має ні генетичної матері, ані генетичного батька, а має єдиного донора ядра (нуклеарного донора). Під час клонування гени не розподіляються між потомством, як у випадку статевого розмноження, а зберігаються в повному складі протягом багатьох поколінь. Усі організми, котрі входять до складу певного клона, мають максимально наблизений набір генів і тому фенотипно не відрізняються один від одного. Важливо зазначити, що клони мають максимально наблизений набір генів, а не є абсолютною копією донора ядра. Клон містить, окрім ядерного геному донора, ще й мітохондріальний геном¹⁰ яйцеклітини реципієнта. І лише у випадку, коли донор ядра буде і його реципієнтом, можемо говорити про абсолютну копію.

Приклади клонування в природі

Одним із прикладів клонування, що існують у природі, можна назвати явище *партеногенезу*. Це одна з форм нестатевого розмноження. При цьому відбувається розвиток яйцеклітини без процесу запліднення. Природний партеногенез зустрічається в різних груп рослин та безхребетних тварин. Загальновідомим є партеногенез у бджіл, де з незапліднених яєць розвиваються самці — трутні¹¹.

Партеногенез можна викликати і штучно¹². Щоб його викликати експериментально, використовують усілякі фізико-хімічні подразники, дію яких спрямовують на незапліднену яйцеклітину. Учені, використовуючи як подразники розчини сильних кислот, нагрівання, тертя, зуміли отримати партеногенез у багатьох тварин, у тому числі й ссавців.

---

¹⁰ Мітохондріальний геном — це кільцева ДНК, яка міститься в цитоплазматичних органелах — мітохондріях.

¹¹ Це так званий факультативний партеногенез, при якому яйця можуть розвиватися і партеногенетично, і в результаті запліднення (Із запліднених яєць у бджіл розвиваються самки). Див.: Біологічний словник... — С. 431.

¹² Експерименти із штучного провокування партеногенезу почалися ще наприкінці ХІХ ст. (роботи російського вченого-зоолога Тихомирова). Див.: В. А. Струнников. Клонирование животных: теория и практика // Природа. — 1998. — №7. — С. 2. (див.: <http://www.ibmh.msk.su>).

Як загальновідомий приклад «природного клонування», який зустрічається і в людини, можемо розглядати феномен *однойцевих близнюків*, коли з однієї яйцеклітини, заплідненої сперматозоїдом, розвиваються два людські організми. І це завжди дві дівчинки або два хлопчики, які надзвичайно подібні один до одного. Вони мають однакову групу крові та максимально ідентичний генотип. Властиво, розділення може відбутися на ранніх стадіях розвитку ембріона (до стадії 8 бластомерів).

Таб. 1. Основні етапи наукових досліджень¹³

<i>Дата</i>	<i>Короткий опис досліджень</i>
Друга половина 20-х років	Німецький ембріолог Ганс Шпеман (Hans Spemann) провів експеримент, який багато вчених називають першим дослідом із клонування тварин. Він розділив ембріон саламандри на стадії 16-ти клітин і спостерігав за подальшим розвитком відділеної частинки. Шпеман вказав на тотіпотентні властивості клітин на ранніх стадіях розвитку ембріона й поставив питання щодо можливості перенесення ядра диференційованої клітини ембріона на пізніших стадіях розвитку або дорослого організму в яйцеклітину із зруйнованим власним ядром.
1952 р.	Американські ембріологи Роберт Брігс (Robert Briggs) та Томас Кінг (Thomas King) уперше успішно перенесли ядро клітини з ранньоембріональної тканини жаби в енуклеарну яйцеклітину цієї ж жаби і змусили розвиватися до стадії пуголовка.
1962 р.	Британський біолог Джон Гордон (John Gurdon) отримав дорослу тварину (статевозрілу жабу) шляхом перенесення ядра соматичної клітини пуголовка в енуклеарну яйцеклітину.

¹³ Таблицю складено за даними звіту Ради з питань біоетики при президентів США.

1978 р.	Народження Луїзи Браун (Louise Brown), дитини з пробірки, було важливою подією, яка продемонструвала можливість запліднення людської яйцеклітини поза організмом (<i>in vitro</i>) з наступною імплантацією в утробу матері.
80-ті рр. XX ст.	Тривають експерименти з клонування ссавців. Перенесення ядра у ссавців вперше було здійснене на мишах.
1996 р.	Ян Вілмут (Ian Wilmut) з працівниками Рослінського інституту (поблизу м. Единбурга, Шотландія) успішно провели репродуктивне клонування, результатом якого стало народження овечки Доллі.
1998 р.	Джеймс Томсон (James Thomson) з колегами виділили людські ембріональні стовбурові клітини, що стимулювало розвиток так званого терапевтичного клонування.
2001 р.	Вчені з <i>Advanced Cell Technology, Inc.</i> (штат Массачусетс, США) повідомили про появу перших клонованих людських ембріонів.
2002 р.	Створено практично повну генетичну карту людини. Періодично в ЗМІ з'являються сенсаційні повідомлення про народження дітей-клонів.

Види та способи клонування

Виходячи з того, що клонування — це техніка отримання копії істоти, що є генетично максимально близька до оригіналу, можемо говорити, що в наш час існує два основні типи (види) клонування:

- *Репродуктивне*
- *Терапевтичне*

Щодо *репродуктивного* клонування, то це процес отримання життєздатної копії будь-якої істоти, при якому передбачається доведення цього процесу до стадії народження генетичного двійника (клона).

Терапевтичне клонування передбачає доведення штучно отриманої генетичної копії до ранніх стадій зародкового розвитку, після чого подальший розвиток клона зупиняється. А отри-

маний таким чином клітинний матеріал використовується для лікарських цілей.

На цей час існують два основні способи, якими може здійснюватися і репродуктивне, і терапевтичне клонування. *Перший спосіб* передбачає перенесення генетичного матеріалу соматичної клітини існуючої тварини чи людини в донорську яйцеклітину. Власний геном цієї донорської яйцеклітини попередньо видаляється або руйнується. Так отримують зиготу, яка є штучно сконструйованою. За допомогою спеціальних біохімічних та фізичних впливів відбувається репрограмування пересаженого геному, внаслідок чого зигота починає ділитися. Розпочинається процес розвитку нового організму і це відбувається *in vitro*. На ранніх стадіях зародка його пересаджують у матку реципієнта, де проходить подальший розвиток. Таким шляхом була отримана знаменита вівця Доллі.

При *другому способі* клонування звичайна яйцеклітина запліднюється звичайним сперматозоїдом з подальшим утворенням зиготи. Після цього настає звичайний поділ зиготи, тут не використовується ніякий репрограмований геном. Цей спосіб дещо нагадує природний механізм утворення однайцевих близнюків, оскільки після досягнення стадії дуже раннього зародка клітини нового організму розщеплюють на дві або чотири частини. Кожну з цих частин штучно стимулюють до подальшого розвитку, внаслідок чого отримують два або чотири самостійні організми. За допомогою цієї технології була клонована мавпа, яку назвали Тетра.

Клонування тварин

Сучасне клонування тварин відзначається високою смертністю та низькою успішністю. Серед величезної різноманітності видів ссавців успішно клоновано лише сім видів. Рідкісним є отримання живих клонованих нащадків. Понад 90% спроб зачаткувати клональну вагітність були невдалими. До того ж, серед живих тварин-клонів дуже часто зустрічаються різного роду деформації та неповноцінності. Ці вади виявляються як у момент народження, так і на пізніших стадіях постнатального розвитку тварин.

Учені вказують на різні шляхи використання техніки клонування в тваринництві. По-перше, вона може відкрити великі перспективи, адже від будь-якої тварини, яка має цінні продук-

тивні якості, можна отримати численні генетично максимально ідентичні копії, які матимуть такі ж ознаки. При цьому, якщо тварини можуть бути отримані шляхом перенесення ядра із клітинних ліній, які культивуються *in vitro*, виникає можливість проводити специфічні генетичні модифікації. Така можливість модифікувати і проводити селекцію клітин у культурі, а потім отримувати трансгенних тварин шляхом перенесення ядер цих клітин є високоефективною і дозволяє здійснити точну генетичну модифікацію.

Проте деякі вчені висловлюють думку, що клонування не буде широко використовуватися в тваринництві з економічних міркувань. Окрім цього, селекція ґрунтується на генетичній різноманітності видів, а клонування звужує і фіксує цю різноманітність.

Друга можливість використання цієї технології стосується клонування рідкісних та вимираючих видів диких тварин. Віце-президент Зоологічного центру відтворення зникаючих видів в Сан-Дієго Беніршке (Benirschke) висловив думку про те, що можливості клонування в зоології надзвичайно великі. Наприклад, такі види тварин, як кінь Пржевальського, суматринський носоріг або деякі інші рідкісні види тварин, тканини яких зберігаються в кріобанку центру, можуть бути скопійовані за допомогою цієї технології. Вчені з цього центру разом із китайськими колегами вже розпочали співпрацю над створенням кріобанку річкового дельфіна з наступним його клонуванням.

Клонування також може бути корисним, як вважають вчені, для відтворення тих видів тварин, які не розмножуються в неволі. Прикладом такої тварини є гігантський броненосець.

Однак на цей час при клонуванні тварин постає низка невирішених проблем. Для більшості диких видів тварин, яких планують клонувати, не визначені ще оптимальні умови культивування *in vitro*, а це є необхідною ланкою процедури. Виникає також питання, чи буде можливим використання ооцитів від близькоспоріднених незникаючих видів тварин як реципієнтів ядер. І відразу ще одне питання: чи зможуть виношувати сурогатні самки близькоспоріднених видів ці реконструйовані ооцити?

Ще одна можливість використання технології клонування — створення трансгенних тварин як донорів органів для трансплантації. У цих тварин повинні бути інактивовані антигени,

котрі якраз і відповідають за імуновідторгнення. У цій галузі вже ведуться дослідження на свинях. Саме цих тварин розглядають як можливих кандидатів для трансплантації їх органів в організм людини.¹⁴ Існує ще одна тема для досліджень — спроба ввести людські гени в хромосоми свиней, яких клонують, і таким чином знизити ризик відторгнення.

Клонування людини

Коли мова йде про клонування людини, то це передбачає створення нового людського організму, який на всіх стадіях розвитку генетично максимально ідентичний оригіналові. Цим оригіналом може бути людина, яка живе зараз, або людина, яка жила колись.

Клонування людини передбачає вмонтування (введення) генетичного матеріалу соматичної клітини людини (що виступає донором) у яйцеклітину. Власне ядро цієї яйцеклітини попередньо усувають або дезактивують. Унаслідок таких операцій отримують продукт, який за своєю генетичною конституцією максимально наближений до донора (соматичної клітини). Ця процедура відома сьогодні в науці як перенесення ядра соматичної клітини (*Somatic cell nuclear transfer (SCNT)*).

Члени Ради з питань біоетики при президентові США запропонували змінити терміни, що стосуються основних типів клонування, у випадку клонування людини.¹⁵ Вони вважають

- доцільнішим назвати ці два типи клонування так:
  - Клонування для створення дітей*, що передбачає продукування клонованого людського ембріона, створеного для зачаткування вагітності з подальшою метою народження дитини. Така дитина буде генетично максимально ідентичною до людини, яка живе зараз або жила
- колись.
  - Клонування для біомедичних досліджень* — це продукування клонованого ембріона з метою використання його в наукових дослідженнях або з метою виділення стовбурових клітин. Ці стовбурові клітини використовують для отримання наукових знань про нормальний та патологічний розвиток людини, а також для розробки нових

---

¹⁴ Див.: The President's Council on Bioethics. *Human Cloning...*

¹⁵ Див.: Там само.

методів лікування захворювань людини і створення нових лікарських препаратів.

Якщо говорити про можливі області використання технології клонування людини на практиці, то найперше треба згадати про клонування для біомедичних досліджень («терапевтичне клонування»), мета якого — вирощування людських органів та тканин, якими в разі потреби можна буде замінити органи донора клонованої клітини без ризику, що їх не прийме імунна система.

Цю технологію можна використовувати також у випадку подружньої пари, яка з певних причин не може мати дітей. Тоді клонування відкриває нагоду для того, щоб появилася маленька генетична копія її чи його, яка матиме статус їхньої дитини.

У разі невиліковної хвороби чи травми була б можливість залишити після себе свого склонованого біологічного близнюка. Певна комірність цієї ситуації відчувається у випадку, коли хворий має 90 років. Однак ситуація стає набагато серйознішою, якщо припустити, що мова йде про можливу смерть маленької дитини (наприклад: перед початком складної операції батьки можуть бути певними, що навіть при найтрагічнішому її результаті вони все ж зможуть приблизно через рік знову втішатися своєю «новою колишньою» дитиною).

Клонування в поєднанні з генною інженерією дає можливість генетично моделювати (задавати певні ознаки) майбутніх дітей. Суть підходу полягає в тому, що на ранній стадії розвитку з ембріона виділяють стовбурові клітини, які висівають та генетично модифікують. Наступний крок — це заміна ядра яйцеклітини ядром генетично модифікованої стовбурової клітини, стимулювання розвитку цієї яйцеклітини до ранніх стадій ембріона та імплантація ембріона в лоно жінки. У подружньої пари народжується дитина, яка в основному сформувалася на генотипі своїх батьків, однак має деякі ознаки, які були сформовані на замовлення батьків.¹⁶ При цьому існувала б можливість вибирати (задавати) стать дитини-клона.

---

¹⁶ Фактично процедура моделювання «дитини на замовлення» в цій ситуації вимагає смерті попередньої дитини, яка стає донором стовбурових клітин для свого генетично модифікованого брата чи сестри.

Ймовірною була б спроба за допомогою клонування зберегти для нащадків знаменитих, видатних, геніальних особистостей — з надією, що їхня геніальність стане невичерпним джерелом нових досягнень для людства, а також «фіксувати» певні фенотипні ознаки (надзвичайну силу, спритність, пам'ять, миттєву реакцію, гострий зір, витривалість, фізичну чи психічну стійкість тощо).¹⁷

За допомогою технології клонування можуть бути вироблені різні підходи до діагностики та лікування серйозних спадкових захворювань. Стів Паркінсон, президент американської компанії *Advanced Cell Technology*, повідомив, що його компанія, використовуючи генетично модифіковані фетальні клітини і технологію перенесення ядер, намагається отримати потомство свиней та корів, нервові клітини яких будуть досліджувати з метою можливого використання їх для лікування хвороби Паркінсона.

Філософський вимір проблеми

Підсумовуючи аналіз методики клонування людини та його основних біологічних аспектів, представлений у попередніх розділах праці, можемо сказати, що технологія клонування стала результатом пошуку відповіді на питання щодо можливості нестатевого розмноження людини. По-іншому кажучи, це питання породжене намаганням зрозуміти, до якої міри кожна соматична клітина людського тіла наділена «генетичною пам'яттю» про розвиток «свого» організму і наскільки можна сподіватися, що за певних умов кожна така клітина зможе спричинитися до створення ще однієї людини, яка була б генетичним двійником донора соматичної клітини.

Спробуймо подивитися на це запитання з філософської та моральної точки зору. Намагаючись створити «генетичного двійника донора соматичної клітини», ми тим самим констатуємо, що з'являється можливість говорити про появу нової дитини у світі не як про наслідок акту взаємовіддання між чоловіком і жінкою, освяченого взаємною любов'ю та вірністю, а як про результат технологічної спроможності людства. І якщо дитина стає продуктом біотехнології, який можна буде виготовити на

---

¹⁷ Можна легко уявити собі загін клонованих космонавтів чи футбольну команду.

замовлення для задоволення певних потреб чи здійснення якихось завдань, то наскільки виправданими і доцільними у сучасному суспільстві стають інститут сім'ї та родинні стосунки? Та й зрештою, чи повинно відтепер бажання мати дитину бути інтегрованим у певну парадигму міжособових стосунків, якою до недавнього часу було подружжя, чи, можливо, ми стаємо співтворцями радикально іншого світогляду, породженого бажанням людини, з одного боку, підпорядкувати собі світ, а з іншого боку — піднятися над сферою морального добра та зла?

Навіть без ґрунтовних роздумів над філософією клонування людини стає зрозуміло, що питання, зумовлені новою біотехнологією, свідчать про кардинальні зміни в розумінні природи особового ества, гідності людини та значення міжособових стосунків.

Клонування людини: аргументи прихильників

Проаналізувавши аргументи, які звучать з уст прихильників клонування людини, можна виділити кілька базових типів аргументації, а також певні передумови та засновки, на яких будуються ці аргументи.¹⁸

По-перше, існує ціла низка аргументів, породжених логікою утилітаризму, суть яких зводиться до того, що певна дія, у нашому випадку клонування, принесе певний позитивний ефект для суспільства, який переважить усі її можливі негативні наслідки. Якщо погодитися з думкою про те, що кожне покоління відповідальне за долю своїх нащадків, то наступне міркування послужить ілюстрацією утилітарного аргументу на користь клонування людини. Суть згаданої відповідальності полягає в тому, що покоління батьків зобов'язане мінімізувати потенційні страждання своїх дітей, а тому можливість контролювати генетичний матеріал, із якого створюється дитина, здавалося б, суттєвим чином знімає питання фізичних страждань, спричине-

---

¹⁸ Детальний аналіз аргументів на користь клонування людини можна знайти в чималому обсягом звіті Ради з питань біоетики при президентові США. Огляд аргументів «за» і «проти» клонування подано також у статті Human somatic cell nuclear transfer (cloning) // Fertility and Sterility. — 2000. — Vol. 74. — No. 5 (November). Під цим оглядом важливі також матеріали Папської Академії Життя, зокрема Pontifical Academy pro life. Reflections on Cloning, (June 25, 1997).

них спадковими хворобами та неповносправністю. Ця думка має продовження: генетичне моделювання дітей не тільки дасть нагоду уникнути «зайвих» страждань, але й відкриє можливість для формування обдарованого й талановитого покоління, яке, у свою чергу, зможе зробити суспільне життя ще комфортнішим, спокійнішим, продуктивнішим та прогнозованішим.

Друга група аргументів апелює до свободи людини. У цьому випадку мова йде про так звану «репродуктивну свободу» батьків. Суть аргументу зводиться до того, що батьки мають свободу вибору способів і методів зачаття та народження дитини з метою реалізації своєї здатності до батьківства, сповнюючи при цьому своє право на повноцінного та здорового нащадка. З розвитком біомедичних технологій розширюється діапазон репродуктивної свободи, бо з'являється можливість вибирати не тільки методи появи дитини на світ, але й на генетичному рівні конструювати майбутнього нащадка, задаючи відповідні параметри та характеристики планованої дитини. Словом, клонування людини в цьому випадку повинно сприйматися не лише як створення нових можливостей для вільного здійснення батьківських чи материнських функцій кожного, але й як нагода контролювати рівень благополуччя свого власного і до значної міри своєї дитини теж.

Третя група аргументів побудована на своєрідному тлумаченні суті свободи наукових досліджень, сформованому переконанням, що сфера дії моральних законів не перетинається із сферою наукових досліджень. Це означає, що, з одного боку, абсолютизується цінність наукового знання, а з іншого боку, свобода науковця сприймається як можливість створювати та застосовувати найрізноманітніші шляхи та моделі пізнання певних фактів і явищ.¹⁹ Саме тому, на думку прихильників клону-

---

¹⁹ Помилковою є думка про те, що єдиним можливим обмеженням для наукових експериментів є лише стан науково-технічних досягнень, обмеженість людського інтелекту та фрагментарність чи несистемність здобутих знань. Аналогічно помилково було б уважати, що єдиним обмеженням щодо здійснення акту насильства над іншим може бути відсутність у насильника необхідної фізичної сили, щоб його вчинити, невідповідність місця чи страх перед тим, що потенційна жертва може мати зброю для самозахисту. І в одному, і в другому випадку природа обмеження не є чимось, що може змінюватися з плином часу та зміною

вання людини, питання, чи продовжувати експерименти в ділянці клонування людини, під жодним оглядом не може бути моральною проблемою, а залишається питанням суто наукового, технологічного й технічного характеру.²⁰

обставин. Воно також не є питанням смаку, звички чи настрою. Закон, який вчить людину, що не можна привласнювати собі чужу річ, не стільки обмежує її свободу дій, скільки вимагає від неї осмисленого, раціонального та відповідального ставлення до світу, а отже, і самовизначення в стосунку до пізнаних цінностей. Те, що багато хто на перший погляд може сприймати як обмеження морального закону, при ґрунтовнішому аналізі виявиться нічим іншим, як нагодою для плекання власної свободи.

²⁰ Генна інженерія та створені нею біотехнології, які фактично постали на ґрунті дарвінізму, і надалі живляться еволюційним баченням та розумінням феномену життя загалом та людського життя зокрема. Готовність конструювати людину на замовлення шляхом генних маніпуляцій виростає з переконання про «випадковість» появи самої людини на світі як продукту еволюції. Випадковість у цьому контексті означає, що немає жодного трансцендентного джерела людського існування, як і жодної трансцендентної цілі для особового єства. Теорія еволюції фактично відкидає поняття суті або природи виду, що наперед визначає телеологію та форми взаємодії кожного свого представника з довкіллям. Те, що ми називаємо видом, є нічим іншим, як продуктом еволюції на даний момент часу, тобто чимось, що було цілком іншим у минулому і зміниться або й перестане існувати в майбутньому. Під цим оглядом прихильники генетичних експериментів над людиною трактують їх як своєрідні, стимульовані самою людиною еволюційні процеси над людським родом у переконанні, що історично та еволюційно сформована природа людини не може бути джерелом жодних моральних обмежень як для самих дослідників, так і для всіх, хто використовує плоди їхніх досліджень. Якщо еволюція на цьому етапі створила «людину розумну», то чому б людині, зрештою, не скористатися інтелектом і не випробувати силу «штучно» стимульованих еволюційних трансформацій на собі? Цікаві роздуми на цю тему висловлює американський філософ і член Ради з питань біоетики при президентові США Френсіс Фукуяма. Див.: Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*. — New York, 2002. Про природу наукового пізнання та покликання людини див. також статтю: Damian Fedoryka. *Values and Human Experience. Essays in Honor of the Memory of Balduin Schwarz* / Ed. by Stephen Schwarz and Fritz Wenish. — New York, 1999.

Хоч усі три описані групи аргументів принаймні з формального погляду звучать як цілком різні, усе ж детальніший аналіз вказує, що існує ціла низка важливих моментів, яка робить їх багато в чому спорідненими. Об'єднує їх неадекватне розуміння особового характеру людини та своєрідна ментальність, породжена прагненням до панування та намаганням інструменталізувати навколишній світ.

Технологічна та утилітарна ментальність

Якщо прийняти утилітарний метод оцінювання потенційних позитивних і негативних ефектів технології клонування людини як єдиний спосіб вирішення питання допустимості чи заборони цієї процедури, то можна навести цілу низку контраргументів, які теж матимуть утилітарний характер і суть яких зводиться до того, що можливі ризики та шкода від клонування будуть більшими від очікуваної користі.²¹ Наприклад, є вагомі підстави вважати, що процес старіння у клонованих тваринах відбувається набагато швидше, ніж у тих, які почали існувати природним шляхом. Можна також вести мову про те, що з точки зору психолога психічне життя клонованих людей, процес їхнього самоусвідомлення та пошуку свого місця у житті будуть болісними і депресивними. Також цілком обґрунтовано можна припустити, що фактичне руйнування інституту сім'ї та деформації традиційних родинних стосунків, що стане наслідком широкого запровадження практики клонування, матиме сильний деморалізуючий та дезорієнтуючий вплив на суспільне життя і в кінцевому підсумку стане причиною драматичних суспільних катаклізмів.

Однак *дискусія мовою утилітарних аргументів ніколи не зможе остаточно сформулювати моральну оцінку клонування людини*, бо її учасники не торкаються належним чином ані питання людської гідності, ані аксіологічного виміру дійсності, намагаючись лишень спрогнозувати, наскільки ефективно нова біотехнологія зможе задовільнити людські потреби.

---

²¹ Ознайомитися з переліком як позитивних, так і можливих негативних ефектів від клонування людини можна в матеріалах Американського товариства репродуктивної медицини (*American Society for Reproductive Medicine*), зокрема, у вже згаданій статті, підготованій Комісією з етичних питань при АТРМ, *Human somatic cell nuclear transfer (cloning)*.

Доброю ілюстрацією до сказаного служить невиправданий із філософського погляду поділ на так зване «репродуктивне» і «терапевтичне» клонування, породжений суто утилітарним і технологічним підходом до цієї біотехнології.²² Його прихильники стверджують, що такий поділ фактично дає підстави вести мову про два суттєво відмінні типи клонування, доцільність та допустимість застосування яких слід оцінювати окремо. Так виникають ситуації, коли хтось може виступати проти репродуктивного клонування, однак підтримувати практику терапевтичного клонування або й, навпаки, висловлюватися за репродуктивне і бути проти терапевтичного клонування.

Цікаво зазначити, що Рада з питань біоетики при президентів США, вивчаючи етичні аспекти клонування людини, одногосно кваліфікує репродуктивне клонування (клонування з метою створення дитини) як неморальне і вважає, що ця технологія повинна бути заборонена на державному рівні. Що ж до терапевтичного клонування (клонування з метою здійснення біомедичних досліджень), то думки членів Ради розділися. Незначна більшість рекомендує запровадити 4-річний мораторій на експерименти з клонованими людськими ембріонами. Меншість, тобто семеро із сімнадцяти членів Ради, були переконані, що дослідження на стовбурових клітинах людських ембріонів слід заохочувати за наявності федерального регулювання та ко-

---

²² Слід зазначити, що термін «терапевтичне клонування» є невдалим і може легко викликати непорозуміння щодо суті процедури, яку він описує. Насправді мова не йде про жодну терапевтичну дію щодо клонованого індивіда, життя якого буде зруйноване внаслідок такого «терапевтичного» втручання. Мова йде про можливий терапевтичний ефект для однієї людини, який неминуче передбачає і є наслідком знищення життя іншої людини. Отже, ми повинні усвідомлювати те, що «певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі та інших наперед визначених якостей. Такі маніпуляції суперечать особовій гідності людини, її цілісності та ідентичності. Тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для майбутнього людства. Кожну особу необхідно поважати заради неї самої: у цьому полягає гідність і право кожної людини від її зачаття». Священня конгрегація у справах доктрини і віри. Інструкція *Donum vitae* // Документи Католицької Церкви про шлюб та сім'ю. — Львів: Видавництво ЛБА, 2002. — С. 182.

нтролю за їх проведенням, виходячи з того, що сподіваний медичний ефект цих досліджень переважає всі можливі моральні застереження щодо таких досліджень.²³

Парадоксальність ситуації полягає в тому, що цілком ігнорується факт: і в одному, і в другому випадку мова, в першу чергу, йде про намагання *інструменталізувати* процес зачаття нового життя та народження дитини, а отже, щоб *скористатися людським життям як засобом* для реалізації певних цілей.²⁴ Отже, суть справи, хоч як дивно це може звучати, полягає не в тому чи клонована людина буде жити, чи її буде знищено внаслідок біомедичних експериментів (і в одному, і в другому випадку як виправдання звучить те, що як життя, так і смерть створеної дитини стане добром для іншої людини чи для суспільства). Центральним повинно стати запитання про відповідність технології клонування людини людській гідності. Саме тому архієпископ Ренато Мартіно у вересні 2002 року, виступаю-

---

²³ Члени Ради, які заохочують клонування з метою здійснення біомедичних досліджень, свою позицію формулюють так: «We believe that concerns over the problem of deliberate creation of cloned embryos for use in research have merit, but when properly understood should not preclude cloning-for-biomedical-research. These embryos would not be „created for destruction”, but for use in the service of life and medicine. They would be destroyed in the service of a great good, and this should not be obscure.» Дехто із членів комісії йде ще далі в категоричній підтримці «терапевтичного клонування», стверджуючи, що «this research, at least for the purposes presently contemplated, presents no special moral problems, and therefore should be endorsed with enthusiasm as a potential new means of gaining knowledge to serve humankind» (The President's Council on Bioethics. Human Cloning and Human Dignity...).

²⁴ Доброю ілюстрацією до сказаного можуть бути експерименти учених Норфолкського інституту репродуктивної медицини імені Джоунса, у ході яких було взято 162 яйцеклітини від 12 жінок і з них вирощено 50 ембріонів для вилучення стовбурових клітин. Моральна оцінка проведеного експерименту самими науковцями, як пише Оксана Приходько, таке: «використовувати для одержання стовбурових клітин спеціально створений для цього ембріон не більш неетично, ніж брати для цього ембріони, отримані в клініках штучного запліднення, які залишилися там незатребуваними (адже саме такої практики дотримувалися досі)» (Оксана Приходько. Клонування людських ембріонів // Дзеркало тижня. — 2001. — № 28 (352)). Навіть якщо припустити, що хтось не ба-

чи в Нью-Йорку в штаб-квартирі ООН перед Комісією з питань міжнародної конвенції про заборону репродуктивного клонування людини, говорив, що розрізнення між репродуктивним і терапевтичним клонуванням є цілком неприйнятним, бо служить лише для того, щоб приховати факт навмисного створення нового людського життя з метою його знищення.²⁵

Ті, котрі не бачать жодних моральних застережень щодо експериментів на стовбурових клітинах клонованих людських ембріонів, переконують нас, що смерть тих, хто ще не усвідомив свого існування (мова йде про людські ембріони), навіть найменшим чином не може бути співмірною із стражданнями людей, які переживають їх із повним усвідомленням трагізму власного існування.²⁶

У цьому твердженні сконцентрований найемоційніший аргумент на користь «терапевтичного клонування». Його сила здається особливо вражаючою тоді, коли ми порівнюємо кілька ембріональних клітин, що їх бачимо через мікроскоп, та сповнені болю й страждання очі людини, яка вважає, що ніщо вже не здатне принести їй полегшення. Що ж тут сказати? Здавалося би, ситуація не допускає двозначного тлумачення: ми повинні зробити все, щоб полегшити страждання свого ближнього. Як-

---

чить жодних моральних застережень щодо лабораторного продукування людських ембріонів, то здавалося б, що зародження нового людського життя відкриває простір для специфічно міжособових стосунків між дослідником і створеним людським життям. На жаль, мусимо констатувати, що особовий характер «об'єкта наукових досліджень» повністю ігнорується і вважається, що клонований або штучно запліднений людський ембріон перебуває в цілковитій власності дослідника, який може скористатися ним як завгодно.

²⁵ Див.: Archbishop Renato R. Martino. Holy See Supports World-Wide Ban On Human Embryonic Cloning For Reproductive, Scientific Purposes // L'Osservatore Romano. — 2002. — October 2.

²⁶ У 2000 році уряд Великобританії дозволив клонування людини з терапевтичною метою. У короткому повідомленні йдеться про те, що «відповідно до оприлюдненої в середу офіційної урядової доповіді, британські вчені можуть у суворо обмежених випадках клонувати людський ембріон, аби надалі використовувати його клітини для лікування дорослого «двійника». Йдеться, зокрема, про шкіру й інші тканини людського організму» (Уряд Великобританії дозволив клонування людини «з терапевтичною метою» // Дзеркало тижня. — 2000. — № 34 (307)). У 2002 ро-

що досліди на ембріональних клітинах, стверджують його прихильники, допоможуть вилікувати невиліковних на сьогодні хворих, то ми зобов'язані продовжувати дослідження на ембріонах, а не дискутувати про його моральну допустимість.

Дозволимо собі, однак, засумніватися в цьому, здавалося б, однозначному висновку. Спробуймо збагнути логіку, яка присутня в наведеному міркуванні, та подивімося, чи не впізнаємо ми її в наведених далі ситуаціях. Лікар, який чинить аборт, теж робить вибір на користь життя, яке вже, здавалося б, заслужило на існування та самовизначення, і відмовляє в житті тому, хто, на його думку, ще не переступив межу, за якою визнають право на життя. Чи не звучить подібна логіка й тоді, коли ми обдумуємо доцільність витрачання коштів та зусиль для підтримання життя важкохворих людей і як розв'язку пропонуємо практику евтаназії або асистованого відходу із життя.

Ця логіка йде всупереч нашому інтуїтивному розумінню цінностей загалом та цінності людського життя зокрема. Інтуїція підказує нам, що гідність людини не може бути чимось, що вимірюється лише функціональними категоріями. Людина не втрачає свого особового характеру, коли вона з певних причин не спроможна функціонувати у спосіб, властивий для людини. Якщо б інтуїція нас підводила, то нам залишалося б хіба оцінювати іншу людину, аналогічно до того, як це ми робимо, коли, наприклад, порівнюємо різні моделі телевізорів. Словом, ми би оцінювали іншого так, як оцінюємо якийсь інструмент з погляду його придатності служити нам, тобто функціонувати відповідно до свого призначення.

Дам'ян Федорика, роздумуючи над феноменом особової гідності, описує два виміри гідності: онтологічний та екзистен-

---

ці, за інформацією цього ж тижневика, спеціальний комітет палати лордів схвалив і остаточно легалізував експерименти на ембріональних стовбурових клітинах: «Перспектива подолання хвороб Паркінсона й Альцгеймера, що виникла після виявлення революційної ролі ембріональних стовбурних клітин, переважила вагання членів комітету щодо етичності експериментів із людськими ембріонами. У результаті британські вчені отримали “добро” на подібні дослідження від найавторитетнішої інстанції» (Оксана Приходько. Людські клони з британським акцентом // Дзеркало тижня. — 2002. — № 10 (385)).

ційний.²⁷ Екзистенційний вимір гідності постає як наслідок свідомого діалогу людини з дійсністю, а онтологічний цілком визначається структурою особового буття, в якій можуть бути здійсненими особові акти самопосідання та самовіддання. Наш стосунок до онтологічної гідності іншого цілком позбавлений пасивності і нейтральності, бо «...пошана і повага до онтологічної гідності іншого передбачає певну форму співпраці, допомоги або навіть участі в акті самопосідання і самостійності цього іншого»²⁸. Своєрідна участь у бутті іншого, про яку говорить Федорика, стає можливою лише за умови відкритості людини до сфери цінностей та її готовності прийняти дар міжособових стосунків.

«Відкритість до дару життя»

Дуже часто те, що на перший погляд може сприйматися як радикальне розширення сфери людської свободи, і зокрема наукової свободи, при докладнішому аналізі виявляється неочікуваним для багатьох звуженням та деформуванням свободи людини. Технологія клонування є добрим прикладом, який яскраво ілюструє щойно сказане. На перший погляд, нова технологія, здавалося б, свідчить про розширення свободи наукових досліджень та появу ще одного виміру людської свободи — репродуктивного.

Щодо наукових досліджень, то відкриваються можливості експериментувати над стовбуровими клітинами клонованих ембріонів та винайдення нових революційних технологій та методів лікування від хвороб. Щодо репродуктивної свободи, то вважається досягненням, що людина має можливість вибирати не тільки між продовженням чи непродовженням свого роду, але й також робити вибір щодо самого способу та технології здійснення своїх репродуктивних планів. Мова йде не лише про те, що людина відтепер може фактично стати дизайнером і конструктором свого нащадка, а ще й про те, що одночасно вона дедалі повніше «опановує» власну статевість і свої статеві

---

²⁷ Див.: Д. Федорика. Онтологічний та екзистенційний виміри людської гідності // Досвід людської особи. — Львів: Свічадо, 2000. — С. 123–153.

²⁸ Там само. — С. 150.

стосунки, викреслюючи з їхньої суті відкритість до започаткування нового життя.

Насправді ж поняття репродуктивної свободи свідчить про те, що розуміння подружніх стосунків між чоловіком і жінкою, побудованих на взаємній любові, яка запрошує їх до інтимного віддання одне одному і робить обох супругів співтворцями нового життя, втрачає цілісність та інтегральність. Подружній стан і подружнє життя перестають бути контекстом, у якому любов, статеві стосунки та дітонародження творять своєрідну міжособову дійсність.²⁹ Натомість усе більше починає панувати переконання, що між трьома названими актами немає сутнісного зв'язку і вони можуть здійснюватися цілком відокремлено один від одного залежно від вибору людини в кожній конкретній ситуації.

Для того, щоб з моральної точки зору оцінити технологію клонування людини, необхідно усвідомити, що існують два фундаментальні критерії, відповідно до яких повинна здійснюватися подібна оцінка: «життя людини, покликаної до існування, і особлива природа передавання людського життя у подружжі»³⁰. Тобто мова йде про дві цінності — цінність людського життя та цінність подружнього акту любові, прийняття чи заперечення яких і визначає наше ставлення до репродуктивних біотехнологій.

Слід усвідомлювати, що в жодному випадку ті цінності не можуть бути сконструйованими людиною, не можуть бути наслідком, продуктом чи ефектом певних технологій. Якщо б це було так, нам довелося б погодитися з прихильниками клонування людини, які намагаються переоцінити гідність людського життя та значення міжособових стосунків з перспективи нових можливостей, відкритих перед нами різноманітними біологічними технологіями. Такий підхід є нічим іншим, як наслідком світоглядних трансформацій у сучасному інтелектуальному се-

---

²⁹ Цей світогляд стає наслідком того, що ми можемо описати як своєрідний бунт проти необхідності прийняття певних речей чи стану справ та одночасного визнання моменту необхідності в їхній сутнісній структурі. З метафізичної точки зору цей бунт породжений намаганням позбутися обмежень власної контингентності і водночас підпорядкувати собі дійсність у всій її багатогранності та різноманітності.

³⁰ Інструкція *Donum vitae...* — С. 172.

редовищі, яке плекає думку про тотожність технологічно можливого і морально допустимого.³¹

Роздумуючи над природою людської особи та її приходом у світ, автори *Donum vitae* пишуть, що «початок людської особи є плодом дарування».³² У випадку з клонуванням мова не може йти про бажання відповісти на цінність та гідність ще не існуючої людської особи, бо фундаментальним чином заперечується, що початком людської особи є результат дарування, а сама вона, у свою чергу, стає даром для батьків. Те, що дитина має характер дару, зумовлює також і безумовне прийняття батьками зачатої і народженої ними дитини. Дитина не може бути «невдалим», «невчасним», «небажаним», «недосконалим», «експериментальним» продуктом, від якого можна відмовитися чи відвернутися. Відмова від дитини може означати лише те, що людина перебуває в полоні конфлікту, спричиненого, з одного боку, хибним переконанням, що її гідність зростає із збільшенням її можливості *взяти* від світу те, що вона бажає, а з іншого боку — небажанням *приймати* дар, який, здавалося б, ставить її в ситуацію принизливої залежності від того, хто дарує.

Хоча значення подружніх стосунків, суттю яких насамперед є плекання, збагачення та взаємне прийняття дарів любові між чоловіком і дружиною, не вичерпується лише здатністю продовжувати людський рід, усе ж одним із найглибших виявів творчої сили подружньої любові є народження дитини.³³ Саме тому в *Donum vitae* читаємо:

---

³¹ Доброю ілюстрацією для згаданих світоглядних трансформацій може бути фрагмент із матеріалу, опублікованого Комісією з етичних питань при Американському товаристві репродуктивної медицини, в якому серед перерахованих критеріїв використання репродуктивного клонування на першому місці стоїть безпечність та ефективність процедури й лише на останньому, сьомому, можливі інтенсивність та обсяг етичних застережень. (пор.: «Whether human reproductive SCNT will ever be undertaken will depend on such factors as the safety and efficacy of the procedure, presence or absence of governmental regulation, perceptions of procreative rights, adherence to a voluntary moratorium against human cloning, consumer interest, and the intensity and extent of ethical objections» (Human somatic cell nuclear transfer...)).

³² Інструкція *Donum vitae*... — С. 189.

³³ Глибокі роздуми на тему подружньої любові можна знайти в праці: Дітріх фон Гільдебранд. Подружжя: Таємниця відданої любові /

«Подружній акт, в якому кожний з подругів навзаєм виражає своє самодарування, в той сам час виражає відкритість до дару життя. Цей акт — нероздільно тілесний і духовний. Своїми тілами і за допомогою своїх тіл подруги довершують свої подружні стосунки, вони спроможні стати батьком і матір'ю. Для того, щоб поважати мову їхніх тіл і їхню природну щедрість, подружнє єднання мусить здійснюватися з повагою до його відкритості до відтворення людського роду. Породження особи мусить бути плодом і результатом подружньої любові»³⁴.

Природу подружніх стосунків неможливо зрозуміти без усвідомлення феномену дару та динаміки дарування, які присутні в житті кожної людини. Кожен, хто усвідомив контингентність власного існування, розуміє також і те, що його власне життя було йому дане іншим і, приймаючи його, він чи вона стають учасниками міжособового діалогу дарування. Не може бути даром те, що силою, обманом чи підступом відібране в іншого. Дар не може бути *завойований*, він може бути тільки *прийнятий* — так, як можуть бути прийняті любов коханої людини, краса гірського краєвиду, радість від пізнаної істини чи народження дитини. Усе людське життя, кожен акт і кожен учинок пронизані очікуванням дару. Проблема з'являється там, де щезає відкритість до дару, де завмирає очікування дару і відсутня готовність прийняти його.³⁵

Поява дитини якраз і стає тим, що наповнює батьківську відкритість до дару і свідчить про щедрість та глибину подружнього акту. «Відкритість до дару життя» подружньої пари, готовність обдарувати батьківською любов'ю нове життя є фундаментальними виявами пошани *права кожної людини бути народженою з любові та в любові, мати батька і матір, а отже, виростати в сім'ї*. Більше того, відкритість до прийняття дару і готовність щедро ділитися своїми дарами є конститутивними елементами особової гідності, яка остаточно може бути зреалізованою лише у сфері міжособових стосунків. Підсумовуючи, можемо ствердити, що той, хто не бачить неморальності людського

Інститут Родини і Подружнього Життя. — Львів, 2003.

³⁴ Інструкція *Donum vitae*... — С. 188–189.

³⁵ Тут доречно згадати, що погляд на статеві стосунки між чоловіком та жінкою, який цілком позбавлений персоналістичної перспективи та розуміння, призводить до того, що поява на світ нового людського жит-

клонування, цілком не усвідомлює відмінності між пануванням у значенні технічного контролю й керування технологіями і продукцією, створеною людиною, та пануванням у сфері між-особових стосунків, суть якого *par excellence* виявляє себе в акті служіння іншому.³⁶

Висновок

Можливість народження дитини в сім'ї, де відсутня подружня любов між її батьками, чи те, що з фізіологічного погляду ми можемо сприймати її як результат (часто, на жаль, цілком небажаний) статевих стосунків, або і як продукт позастатевого відтворення (як у випадку з клонуванням), у жодному разі не є аргументом проти щойно згаданої ролі та значення сімейних стосунків. Так само, як і факт численних вбивств, що чиняться щодня у світі, не може бути підставою для толерантного визнання їх ще одним допустимим видом людської діяльності, а водночас і аргументом щодо можливості використовувати іншу особу як засіб для досягнення власних цілей. Зрештою, існування лукав-

---

тя трактується як ефект певної біологічної технології. І саме тому в такому випадку питання контролю над цією технологією є питанням влади над людським життям. Використання контрацептивних засобів, наприклад, є нічим іншим, як намаганням інструменталізувати статеві стосунки з метою недопущення зачаття нового життя. Натомість, низка репродуктивних біотехнологій і, зокрема, клонування, спрямовані на продукування нового життя в контексті, у якому цілком відсутній персоналістичний вимір.

³⁶ Кажучи словами *Donum vitae*, «технічно можливе не завжди означає морально прийнятне». Небезпека панування, побудованого на «я хочу» та «я можу», полягає в тому, що воно, як хоч це парадоксально, має самодеструктивний та самозаперечуючий характер. Людська здатність до панування і самопанування може бути реалізованою лише в контексті служіння людини іншому, яке, у свою чергу, передбачає бачення та прийняття ціннісного виміру навколишньої дійсності. Ментальність споживача, пропагована сучасним світом, намагається трансформувати поняття служіння та жертвності, прагнучи зробити їх похідними від користі, яку вони принесуть тому, хто їх здійснює, і тим позбавити їх характеру безумовної, аж до жертвування себе, відповіді на гідність іншої особи та цінність її життя. Ця ментальність є цілком зрозумілим і логічним вислідом панівного на сьогодні світогляду, який представляє людську істоту як своєрідний індустріальний продукт, тим самим повністю заперечую-

ства та неправдомовності не є свідченнями на користь практикування нечесності, а гнів, ненависть чи заздрість самим фактом свого існування не повинні говорити нам, що людина запрошена плекати їх так само, як і любов, вірність чи милосердя. Ці аналогії можна би ще продовжувати й продовжувати. Однак і наведених прикладів цілком достатньо, щоб зрозуміти: питання про те, що існує (що може існувати), не є тотожним із питанням про те, що *повинно* існувати.

Розвиваючи технологію клонування людини, ми не просто розширюємо межі технічно і технологічно *можливого* для людини, а входимо також у сферу морально *допустимого*. Тимчасом як сфера можливого залежить від інтелектуальної спроможності людини пізнати природу, її закони та підпорядкувати її собі, сфера морально допустимого ґрунтується на визнанні гідності людини та шанобливій відповіді особи на добро. Саме тому основне питання, пов'язане з клонуванням людини, має стосуватися не наукової чи технологічної готовності його здійснити, ефективності, контрольованості та безпечності цієї процедури, а в першу чергу бути питанням про відповідність цієї біотехнології гідності людини як особового буття.

Піднятися над технологічним баченням самої людини, її появи на світ і стосунків між людьми зможе лише той, хто відкриє для себе людину як специфічно особову істоту, радикально відмінну від решти неособового світу.³⁷ Істоту, яка не просто

чи розуміння людського життя як дару. Див.: Pontifical Academy for Life. Reflections on Cloning...

³⁷ Цю радикальну відмінність між особовим та неособовим буттям можна ще висловити кантівською тезою про те, що кожна особа є кінцевою метою в собі і ніколи ніким не повинна трактуватися як засіб для досягнення певної цілі. Своє вираження ця відмінність має і в християнській традиції. Для прикладу можемо навести рядок з Апостольського послання папи Івана Павла II *Mulieris dignitatem*, §7 про те, що людина є «єдиним створінням на землі, яке Бог забажав заради нього самого». Роздумуючи над природою людської особовості, папа Іван Павло II бачить її джерелом моральної норми, персоналістичний характер якої можна сформулювати як пошанування та визнання кожної особи заради неї самої.

Якщо очі сучасного науковця сприймають світ як продукт певних природних технологій, то, з його точки зору, намагання здобути контроль над цими технологіями є виправданим уже хоча б тому, що розши-

плаває в морі матеріальної причиновості, прислухаючись до найпотаємніших інстинктивних порухів власного єства, а яка здатна і покликана у своєрідний спосіб піднятися над власними потребами, усвідомити діалогічний контекст свого існування, прийняти дар власного життя і відкрити для себе вимір міжособової любові та спілкування.

рjuватиме та зміцнюватиме можливості його панування над світом. Кло-нування трактується як одна з цілої низки сучасних технологій, що сут-тево розширює горизонти людського «я хочу» і збільшує рамки людсько-го «я можу». При цьому категорія «я повинен», виходячи поза межі будь-якого експерименту й не піддаючись жодній емпіричній верифікації, втрачає свою значущість. Ситуація виглядає цілком по-іншому, коли до-слідник усвідомлює контингентність як навколишнього світу, так і свою власну. Тоді його дослідження мають характер *діалогу* з Творцем. Науко-вель, крок за кроком відкриваючи для себе суть певної речі чи природу взаємостосунків між речами, фактично сприймає дійсність як промови-стий дар, інтелегібельність та збагненність якої свідчать про творчу і ро-зумну Першооснову всього суцього. Коли ж відсутня концепція вільного та абсолютного Творчого акту, то наука перестає бути раціональною у найвластивішому значенні цього слова.